

Hoe goed ken je je vaargebied?

HERFSTTOCHT OVER OUDE BINNENZEE

Een najaarstocht over het Marker- en IJsselmeer is meer dan een fijn zeilreisje over een extreem populair vaarwater. Het is ook een reis door de tijd, van toen het water permanent een gevaar vormde naar de tijd van het maakbare land waarin we nu leven.

Tekst JORIS WESTERVELD Foto's BEN RUTTE

Deze maand is aan mij de eer onze redactieboot het water mee op te nemen. En dat is zeker geen straf. De bedoeling is om *Zoef* naar Den Oever te brengen voor aanstaande Wad- en avonturen. En of ik, als ik toch onderweg ben, een verhaal wil maken over het bekendste vaarwater van het land. Maar valt er nog wel iets interessants te vertellen over het Marker- en IJsselmeer, waar iedere Nederlandse zeiler weleens gevaren heeft? Het antwoord blijkt een volmondig ja.

Oude route naar Amsterdam

Het belooft een stralende herfst- dag met weinig wind te worden. Voor ik losgooi bij Watersportvereniging IJburg, leg ik vast de knaloranje spinnaker klaar. Op weg naar de sluis knijp ik mijn ogen half dicht en probeer ik me voor te stellen hoe het hier een paar honderd jaar geleden eruit moet hebben gezien. Toen het water nog zout was en hier schepen vol goederen, graan en specerijen van en naar Amsterdam voeren. Nu is Vinex-locatie IJburg best lastig weg te denken, maar hoe verder ik het water op ga, hoe minder ik mijn fantasie hoeft aan te spreken om terug in de tijd te gaan.

De route die ik aanhoud, volgden de schepen vroeger ook; het Noordzeekanaal bestond nog niet. Potentiële vijanden zouden dus ook via deze weg Amsterdam naderen – vandaar de fortificaties op Vuurtoreneiland. De lichtopstand is niet het originele baken, maar is wel een markant punt. Ik rond het eiland en krijg een kopje koffie aangereikt van mijn collega's op de fotoboot, *Blauwe Pinguin*. De spinnaker gaat omhoog en in de verte komt het Paard van Marken in het zicht.

Van land, naar zee, naar meer

Tot nu was mijn historische kennis van het Markermeer vrij beperkt: eerst was hier zee, en nadat ingenieur Lely zijn dromen had verwezenlijkt, werd het een meer. Maar wist je dat de Zuiderzee eigenlijk maar een paar honderd jaar heeft bestaan? Vóór de middeleeuwen was het water onder *Zoef* een groot moerasgebied, met een zoetwatermeer in het midden daarvan. De Romeinen noemden het *Lacus Flevum*, ofwel Flevomeer. In de late middeleeuwen werd het meer steeds groter, deels door overstromingen, deels door toedoen van de bewoners zelf, en kom je voor het eerst de naam Aemmer tegen. Uiteindelijk kwam het meer met de

zee in verbinding te staan: door ontginning van het gebied daalde de bodem en werd het steeds kwetsbaarder voor golven en getijdenwerking. Tijdens de Allerheiligen- vloed van 1170 brak de zee door de duinen bij Texel, waarbij het Marsdiep ontstond en Texel een eiland werd. Ook het zeegat tussen Vlieland en Terschelling verbreedde zich, waardoor het Aemmer langzamerhand een binnenzee werd. Talloze dorpen en nederzettingen verdwenen daarbij onder water, en dorpen zoals Marken en Urk werden eilanden. Pas rond 1300 duikt de term Zuiderzee voor het eerst op.

Over bakboord zie ik het gehucht Uitdam. Hier zijn onder water resten te vinden van een oude zeedijk, als stille getuige van de strijd tegen het water die met de komst van de Zuiderzee begon. Het laat zien dat de mensen zich keer op keer terug moesten trekken voor het water.

Grillige kust

Als ik bij het Paard van Marken arriveer, neemt de wind af en keert volgboot *Blauwe Pinguin* om richting Amsterdam. De oranje spinnaker blijft met moeite gevuld. Volgens de kalender is het eind oktober, maar de zon denkt daar anders over. Het moet kunnen, want de boot ligt bijna stil. Ik spring overboord. Oef, dat water is toch best koud! En zo stil ligt de boot toch ook weer niet! Als beloning voor mijn lef trek ik een biertje open. Langzaam glijdt *Zoef* verder over het lege meer. Opvallend grillig is de kust over bakboord, die speels afsteekt tegen de strenge, kaarsrechte oevers aan de overkant, bij Flevoland. De westzijde van het Markermeer en de zuidwestelijke kust van het IJsselmeer vormen in feite een aaneen-

Bij het gietijzeren baken op Vuurtoreneiland.

schakeling van baaien – zoals de Gouwzee en het Hoornsche Hop – en kapen. Dorpen en steden zoals Marken, Volendam en Enkhuizen werden gebouwd op stevige kleigrond en werden bovendien beter tegen het water beschermd. De daartussen gelegen polders waren minder goed bestand tegen het natuurgeweld, en hadden dan ook vaker met dijkdoorbraken te maken. Stukje bij beetje ontstond zo de

grillige kustlijn zoals wij die tegenwoordig kennen.

Enkhuizen

Tegen de avond laat de wind het helemaal laat afweten. Ik slinger de buitenboordmotor aan en tuf de laatste mijlen naar Enkhuizen. Vroeger was dit stukje niet zo gemakkelijk te bevaren. Zeegaande schepen uit Amsterdam moesten, geleid door de vuurtorens, via Vuurtoreneiland en Marken richting het noordoosten. Ze konden, vanwege de ondiepten bij Enkhuizen, pas bij Urk linksaf. Enkhuizen zelf had rond 1600 met ruim driehonderd schepen de grootste vissersvloot van Noordwest-Europa. Via een smalle geul voeren de vissers tussen de ondiepten door naar de Noordzee, om bij Schotland en verder op haring te vissen. Tegenwoordig liggen er nog steeds eindeloos veel boten in Enkhuizen, maar zijn het vooral plezierjachten en schepen van de bruine vloot.

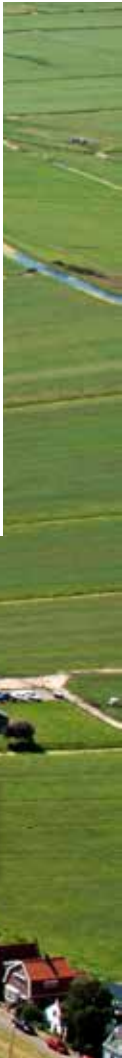
Markerwaard

Na een nachtje logeren bij Tuned Rigs & Ropes vervolg ik mijn weg. Ik passeer het

naviduct, ’s werelds eerste (en enige) sluis boven een weg. Eigenlijk was het nooit de bedoeling dat deze constructie er zou komen. De dam waar ze op ligt, de Houtribdijk, was bedoeld als hulpmiddel bij het sluitstuk van Lely’s Zuiderzeewerken: de Markerwaard. Eens in de zoveel tijd roept iemand in de politiek dat het wel handig zou zijn om het Markermeer alsnog in te polderen, maar gelukkig is het vooralsnog niet zover gekomen. Het inpolderen van het Markermeer zou zo zonde zijn: het is niet alleen een uniek vaargebied waar het zoute verleden nog steeds zichtbaar is en waar nieuwe natuur de ruimte krijgt om te floreren, ook is het een bakermat van Nederland als zeevarende natie en daarmee van onze welvaart. Al het gemekker over dat hinderlijke fonteinkruid ten spijt.

Nieuwe natuur

Ongelooflijk hoe het weer kan omslaan in een dag – het is grijs en het miezert al uren als ik het IJsselmeer opvaar. Ik moet uitwijken voor een binnenvaartschip, dat op zijn beurt ruimte geeft aan een oude klipper, die in het Krabbersgat haar zeilen aan het hijsen is. Tussen de druppels door kan ik maar net De Ven onderscheiden, de vuurtoren die net als zijn twee broers op Marken en het Vuurtoreneiland in 1700 werd gebouwd. De Ven is de enige van de drie die nog origineel is. Een groot deel van de 15 meter hoge bakstenen toren gaat verscholen achter de zeedijk. Er staat weinig wind en ik kom amper vooruit, dus haal ik de spinnaker weer tevoorschijn. Tijdens het aanslaan van het zeil raak ik afgeleid door een groep ganzen, die in prachtige V-formatie laag over het water scheert. Door mijn geklooi valt de zak overboord, en de spinnaker vangt water als een drijfanker. Ik heb geluk dat hij niet scheurt terwijl ik hem weer aan boord trek.

Durgerdam. De buitendijkse grond stamt uit de Zuiderzeetijd; die bood de fragiele dijken extra bescherming tegen het water.

▲ Langzaam glijdt Zoef verder over het lege meer.

▼ De Ven in 1937, vijf jaar na de afsluiting van de Zuiderzee.

De vogels zijn op weg naar De Kreupel, een van de ondiepten in het Marker- en IJsselmeer waar verschillende instanties baanbrekende staaltjes nieuwe natuur beheren. Natuurmonumenten heeft de Marker Wadden, Rijkswaterstaat het moerasgebied Trintelzand en Staatsbosbeheer onderhoudt sinds 2004 De Kreupel, het vogeleiland dat werd aangelegd op een eeuwenoude ondiepte. Ondanks het rotweer is het op het eiland een drukte van jewelste: verschillende ganzensoorten, toppereenden, smienten en kuifeenden overwinteren er. ’s Zomers is het zelfs de grootste broedkolonie voor visdiefjes in heel Europa. Dan is ook de aangrenzende natuurhaven open, waar je met je boot kunt aanleggen en genieten van al dat uitbundige vogelleven.

Einde van een tijdperk

De kustlijn krijgt vanaf hier een totaal ander karakter. Van Enkhuizen tot Medemblik vind je nog de kronkelige kusten van het oude land, die door talloze onderstromingen en waterverdedigingswerken hun bijzondere vorm hebben gekregen. Daarna is de plotselinge overgang naar de moderne tijd te zien.

Opvallende punten langs de westkust

DE WIELEN

Met het afsluiten van de Zuiderzee zou nooit meer een overstroming plaats mogen vinden in het gebied. De polders in het IJsselmeer zijn dan ook strakke, ongeschonden lijnen in het landschap. Behalve hier: aan het eind van de Tweede Wereldoorlog bliezen de terugtrekkende Duitsers een gat in de dijk. De kracht van het water vormde diepe putten, De Wielen geheten. Bij de overstroming vielen geen slachtoffers, maar wel gingen honderden woningen en huizen verloren en werd 20.000 hectare oogst vernietigd. Vlak na de bevrijding werd de dijk gedicht en het Wieringermeer een tweede keer drooggelegd.

KINSELMEER

Een blijvende herinnering aan de strijd van de mens tegen het water. Bij de Sint-Elisabethsvloed van 1421 braken hier de dijken door, waardoor een groot binnendijks meer ontstond. In 1825 was het weer raak, en werd het meer bijna twee keer zo groot.

VUURTORENEILAND

Omdat veel schepen op de ondiepten in de Zuiderzee vergingen, werd in 1699 besloten de route vanaf het Wad naar Amsterdam te markeren met bakens en vuurtorens. Het eerste baken op de route is Vuurtoreneiland. De huidige, gietijzeren toren is niet origineel; oorspronkelijk stond er een stenen toren. Het kunstmatige eiland ligt op de plek waar het gehucht IJdoorn werd verzwolgen door het water tijdens de Sint-Elisabethsvloed.

DE KREUPEL

Ooit een onbewoond eiland in de Zuiderzee, maar nadat het overstroomd raakte, verworden tot een ondiepte. Toen de vaargeul Amsterdam-Lemmer tussen 2002 en 2004 werd uitgebaggerd kwam een grote hoeveelheid zand vrij die op De Kreupel is gestort. Allerlei soorten vogels wisten hun weg naar het nieuwe eiland al snel te vinden. In de natuurhaven kun je van 15 april tot 15 oktober terecht om van de nieuwe natuur te genieten.

DE VEN

Deze toren stamt uit 1700, toen ook de oorspronkelijke bakens op Vuurtoreneiland en Marken werden gebouwd, en die er net zo uitzagen. Met een olielamp werd de scheepvaart veilig over de Zuiderzee geleid. De Ven is na de Brandaris de oudste werkende vuurtoren van Nederland.

TRINTELZAND

Sinds 2019 de onbekende buur van de Marker Wadden, door Rijkswaterstaat aangelegd en bedoeld om de waterkwaliteit en ecologie in het Markermeer te bevorderen. In de lagunes kunnen vissen schuilen en paaien, en op een drassig gedeelte moet een uitgestrekt rietmoeras ontstaan.

PAARD VAN MARKEN

Ook bij Marken verrees in 1700 een stenen vuurtoren, die 140 jaar later werd vervangen door een gietijzeren exemplaar. Door de toevoeging van een stenen bijgebouw verkreeg het zijn markante, paardachtige vorm. In tegenstelling tot het baken op Vuurtoreneiland brandt het licht van het Paard tot de dag van vandaag.

Herfstkleuren in de buitenhaven van Enkhuizen.

De kaarsrechte zeedijk markeert hier het begin van het ingepolderde Wieringermeer. Het Wieringermeer kwam in 1930 droog te liggen, twee jaar voordat de Afsluitdijk gereed was. Meer nog dan de Afsluitdijk markeert het droogleggen van het Wieringermeer en later de Flevo- en Noordoostpolder het einde van een tijdperk van land afstaan aan het water van de Zuiderzee. In deze nieuwe, moderne tijd konden we ons niet alleen steeds beter wapenen tegen het water, we konden zelfs nieuw land gaan opeisen van de zee.

Toekomst

De afsluiting van de Zuiderzee en de inpoldering van grote delen ervan betekende niet het einde van de geschiedenis van het gebied. Kustplaatsen moesten zichzelf heruitvinden, en veranderden van traditionele vissersdorpen in toeristische trekpleisters. Sommige vissersschepen kregen een tweede leven in de bruine vloot, en de havens kwamen vol te liggen met talloze

jachten. Het water veranderde van een vijandelijke binnenzee in een zoetwatermeer, dat nu als onmisbaar waterreservoir fungeert. De natuur, landbouw, industrie en scheepvaart kunnen niet zonder. Het laatste stuk naar Den Oever voert me langs een geul die al honderden jaren een vergelijkbaar pad volgt. Via deze geul konden zeegaande schepen het Marsdiep bereiken. Over stuurboord ligt het Breezand, een zandplaat die vroeger deel was van het Waddengebied. Tegenwoordig helpt het ons in de strijd tegen klimaatopwarming. De 89 windturbines die er sinds vorig jaar dag en nacht groene energie opwekken, vormen 's werelds grootste windmolenpark op binnenwater en voorzien zo'n half miljoen huishoudens van elektriciteit. In Den Oever leg ik Zoef vast in haar tijdelijke thuishaven Marina Den Oever. Op weg van de jachthaven naar de bushalte loop ik onder het viaduct van de A7 door. Tussen de slordig aangebrachte graffiti staat 'Zout'. Hier begint de zee. [Z](#)

Vissersvloot in Enkhuizen (1906).